

Анотація

В.П.Андрієвська

**Структурирование учебного материала по дисциплине «Всемирная история» у высших учебных заведениях I-II уровней аккредитации**

Проанализирован процесс структурирования содержания предмета всемирной истории, который заключается в системном построении учебно-познавательной деятельности и направлен на обработку, целевую ориентацию научной информации и ее адаптацию к учебным условиям. Рассмотрены критерии и принципы отбора структурирования учебного материала, происхождение понятия «структурализм». Определяется влияние процесса структурирования содержания курса «Всемирная история» на систематизацию, конкретизацию, углубление приобретенных знаний и умений студентов у колледжах.

**Ключевые слова:** высшее учебное заведение, колледж, студент, дисциплина «Всемирная история», структурализм, структурирования, учебный материал, критерии, принципы, отбор, систематизация, конкретизация.

Summary

V.P.Andriyevska

**Structuring of Educational Material on Discipline «World History» in Higher Education Institutions of I- II Accreditation Levels**

The process of structuring of the content of world history, which is in the system forming of cognitive activity and aims at processing, target orientation of scientific information and its adaptation to the educational environment has been analyzed. The criteria and principles of selection structuring of educational material, the origin of the term «structuralism» have been studied. The impact of the process of structuring course content «World History» onto the arrangement, specification, deepening the knowledge and skills of students in colleges have been determined.

**Key words:** university, college, student, discipline «World History», structuralism, structuring, training material, criteria, principles, selection, classification, specification.

Дата надходження статті: «29» березня 2013 р.

УДК 372.8

І.В.АНДРОЩУК,

кандидат педагогічних наук

(м.Хмельницький)

**Взаємодія як педагогічна категорія**

В статті проаналізовано основні підходи до визначення понять «взаємодія» та «педагогічна взаємодія». На основі узагальнення підходів у психолого-педагогічній літературі науковців, дослідників, уточнено сутність поняття «педагогічна взаємодія» й з'ясовано основні ознаки та механізми розгортання педагогічної взаємодії. Зосереджено увагу на суб'єктах педагогічної взаємодії в процесі професійної підготовки майбутніх фахівців. Акцентовано увагу на проблемах, які виникають під час педагогічної взаємодії. На основі узагальнення обґрунтовано, що здійснення професійної підготовки фахівців буде більш ефективне при умові налагодження педагогічної взаємодії між суб'єктами навчального процесу у всіх її проявах.

**Ключові слова:** взаємодія, педагогічна взаємодія, суб'єкти педагогічного процесу, механізми взаємодії.

Постановка проблеми у загальному вигляді... Зміст педагогічної діяльності передбачає активну участь не лише педагогів, а й студентів у цій діяльності, оскільки передбачає творчу переробку ними отриманої інформації з метою більш глибокого її засвоєння. Так сучасні тенденції в освіті, для яких характерні підвищений інтерес до покращення рівня підготовки майбутніх фахівців, розкриття їх творчого потенціалу, формування критичності та самокритичності, активності та ініціативи, обумовлює новий підхід до підготовки майбутнього педагога, пов'язаний з розвитком педагогічно доцільних відносин у системі налагодження ним педагогічної взаємодії.

Розглядаючи освіту як процес залучення до соціокультурної діяльності, оволодіння її змістом і способами, педагогічний процес є спільною продуктивною діяльністю педагога і студентів, яка, в свою чергу, передбачає співробітництво, взаємовплив його суб'єктів, тобто їх педагогічну взаємодію.

Аналіз досліджень і публікацій... Ідея співробітництва, діалогу, партнерства у взаємовідносинах суб'єктів навчальної діяльності є однією з основних у педагогіці останніх років. Науковці, дослідники розглядають різні аспекти педагогічної взаємодії: педагогіка взаємодії

(А.Белкін, І.Зимова, Є.Коротаєва, А.Кравченко, М.Щевандрін); педагогіка підтримки (О.Газман, Н. Михайлова, С. Юсфін); мистецька педагогіка (О. Рудницька); організація навчального співробітництва в колективних, кооперативних, групових формах роботи (А.Донцов, Х.Лийметс, А.Петровський, В.Фляків, Д.Фельдштейн, Г.Цукерман, С.Якобсон), театральна педагогіка (К.Станіславський).

На необхідність розв'язання різноманітних проблем, пов'язаних із розвитком ідеї педагогічної взаємодії, вказують сучасні українські вчені-педагоги О.Глузман, С.Вітвицька, О.Друганова, С.Золотухіна, М.Євтух, В.Курило, О.Микитюк, С.Микитюк, В.Майбородова, Н.Побірченко, Н.Пузиркова, О.Рацул, О.Рудницька та ін. Водночас на сьогодні немає єдиного підходу до визначення сутності цього поняття та ідея педагогічної взаємодії учасників навчального процесу в системі вищої освіти ще не отримала повного осмислення й не втілена у процес підготовки майбутніх педагогів.

Таким чином, педагогічна взаємодія є важливою складовою навчального процесу, і обійтися без її вивчення для подальшого розвитку педагогічної теорії й практики неможливо. Тому перш за все виникає необхідність у уточненні поняття «педагогічна взаємодія».

*Формулювання цілей статті...* Мета написання статті визначається необхідністю проаналізувати різні підходи до поняття «педагогічна взаємодія» та визначити її зміст як педагогічної категорії.

*Виклад основного матеріалу...* У педагогічній науці для позначення відносин суб'єктів навчального процесу використовують термін «педагогічна взаємодія». Однак аналіз означеного поняття в науково-педагогічній літературі свідчить про відсутність єдиного підходу до його визначення. Для того, щоб розкрити сутність поняття «педагогічна взаємодія», необхідно з'ясувати зміст поняття «взаємодія».

Взаємодію можна розглядати як широкий загальний термін, що позначає таку сумісну дію кількох об'єктів або суб'єктів, при якій результат дії одного з них впливає на інші. Виходячи з цього, можна стверджувати, що категорія «взаємодія» охоплює всі види соціальних процесів і людської діяльності (працю, пізнання, спілкування, виховання, навчання тощо), вказуючи на взаємний зв'язок соціальних явищ як на рівні суспільства в цілому, так і на рівні функціонування його окремих груп та індивідів.

Однак кожна з наукових галузей в поняття «взаємодія» вносить свою специфіку, яка накладається на означене поняття. Наприклад, у педагогічній психології процес взаємодії розглядають як цілеспрямований взаємобмін та взаємозбагачення змістом діяльності, досвідом, емоціями, установками, різними позиціями [4].

У психології поняття «взаємодія» трактують як процес впливу об'єктів один на одного, що визначає їхню взаємозумовленість і зв'язок. У соціальній психології це поняття використовують для характеристики міжособистісних контактів людей у процесі спільної праці, опису взаємних впливів, які вони чинять один на одного [1, с.54]. Зокрема, В.Москаленко, характеризуючи зміст поняття «взаємодія» [8, с.438-444] показує, що сучасна вітчизняна соціальна психологія розглядає останню через призму активності особистості (К.Абульханова-Славська, В.Татенко та ін.).

Активна взаємодія між людьми виникає як функція діяльності (предметно спрямованої активності) та поведінки (пасивної взаємодії між людьми). Аналізуючи взаємодіяльність, деякі автори (М.Обозов, М.Лукашевич) окремо розглядають індивідуальну діяльність (за формулою «мета – засоби – результат») і спільну діяльність (власне взаємодіяльність), виділяючи такі її компоненти як когнітивний, емоційно-комунікативний і практичний, які по-різному представлені на рівнях індивідуальної та спільної діяльності. Таким чином, автори цього підходу наголошують на єдності взаємодіяльності зі спілкуванням, при цьому спілкування входить у взаємодіяльність як його сторона.

Сутнісні характеристики поняття «взаємодія» лежать в основі педагогічної взаємодії та дозволяють виокремити його особливості – наявність взаємовпливу, взаємодіяльності між суб'єктами педагогічного процесу.

Так, стосовно педагогічної взаємодії можливими є її прояви, що характеризуються у філософії, соціології, психології тощо, виявляються в педагогічній галузі, і саме це різноманіття підходів забезпечує не тільки актуальність цього предмета досліджень на сьогодні, а й відкриває потенційні можливості взаємодії для розвитку педагогічної науки й практики.

Однак, як показав аналіз психолого-педагогічної літератури, поняття «педагогічна взаємодія» розглядають переважно через призму спілкування. Зокрема О.Марченко виділяє наступні ознаки, які характеризують педагогічну взаємодію: наявність єдиної мети як усвідомлюваного і запланованого результату; чіткий розподіл функціональних обов'язків між вчителем і учнями в навчально-педагогічній діяльності; виникнення спілкування [7].

Більшість дослідників схилиються до думки, що поняття «педагогічна взаємодія», насамперед, виражає реальність передачі досвіду поколінь на основі принципу «свідомість від свідомості, особистість від особистості» і свідчить про наявність в історико-культурній реальності усвідомленої й цілеспрямованої діяльності, мета якої – становлення іншого суб'єкта, генезис людської якості, особистості в людині. Проблема педагогічної взаємодії – це саме проблема цілеутворення для людей, що перебувають у стосунках під час навчання. Так, Л.Заніна та Н.Меншикова [3, с.16] під педагогічною взаємодією розуміють узгоджену діяльність, спрямовану на досягнення спільних цілей, на розв'язання учасниками педагогічного процесу значущих для них проблем чи завдань.

Педагогічний словник термін «педагогічна взаємодія» визначає як: 1) спеціально організовані контакти педагога з дитиною (тривалі або тимчасові), метою яких є зміни в поведінці, діяльності та відносинах дитини; 2) безпосередній або опосередкований вплив суб'єктів цього процесу один на одного, що породжує їх взаємну обумовленість і зв'язок, яка виступає як інтегруючий фактор педагогічного процесу та сприяє появі особистісних новоутворень у кожного з суб'єктів цього процесу.

Нам близьким є підхід Л.Ковальчук, який розглядає педагогічну взаємодію як систему синергетичної взаємодії суб'єктів навчального процесу, що розгортається на рівні різних діяльнісних підсистем і спрямована на навчання, освіту, виховання, розвиток, формування особистості [5, с.17-25].

Педагогічну взаємодію, на думку В.Я.Ляудіса, необхідно розглядати як процес систематичного, постійного здійснення комунікативних дій вчителя, що мають на меті викликати відповідну реакцію з боку учня; це є впливом і на самого учня, при цьому викликана реакція, на думку Я.Л.Коломенського, А.Р.Мудрика, І.Ф.Радіонові, породжує в свою чергу реакцію взаємодії. Подібної думки дотримується і Т.Писарева, яка відмічає наявність у педагогічній взаємодії обов'язково взаємної активності вчителя та учня.

Цікавим, з нашої точки зору, є підхід М.Подбerezьського, який зазначає, що педагогічна взаємодія супроводжується певною енергією, яка виявляється з боку учасників та неможлива без процесів впливу; відображається у вчинках та поведінці дітей, підлітків, педагогів, батьків й складається в пам'ятні події, іноді формує традиції, пов'язані з розвитком колективу та базується на конкретних навчальних діях [9, с.31].

На думку дослідника, педагогічна взаємодія характеризується як загальними властивостями взаємодії в цілому, так і специфічними, які відповідають сфері реалізації. До властивостей загального порядку М.Подбerezьський відносить:

1) причинну зумовленість, адже немає жодного явища в педагогічному просторі, в основі якого не відбувалася б взаємодія;

2) суперечливість педагогічних взаємодій, яка полягає у зіткненні, з одного боку, потреби об'єктів і суб'єктів зберегти себе в незмінному вигляді, а з іншого – в прагненні зміцнити свій стан за рахунок розширення меж свого впливу; в одночасній відкритості й ізольованості педагогічних систем; у різнохарактерному зв'язку суб'єктів і об'єктів, залучених до педагогічної взаємодії; у незбігові теоретичних побудов з реаліями практичного здійснення тощо;

3) активність, яка забезпечує поступальний розвиток системи, і реактивність, яка регулює ефективність педагогічних взаємодій;

4) виникнення нової якості у зв'язках і станах суб'єктів і об'єктів як результат педагогічної взаємодії [9, с.31-35].

Деякі дослідники, зокрема М.Заброцький, педагогічну взаємодію зводять до поняття «педагогічне спілкування», відводячи позиції лідера безпосередньо вчителю. Це, на нашу думку, суперечить суб'єкт-суб'єктному підходу в навчальному процесі, а також відкидає можливість взаємодії таких педагогічних суб'єктів як «вчитель – вчитель», «вчитель – батьки» [2, с.77-84].

Необхідно зазначити, що педагогічна взаємодія завжди є спеціально організованим процесом, спрямованим на вирішення навчально-виховних завдань, а тому не може характеризуватися стихійністю.

Існує також точка зору, що сутністю педагогічної взаємодії є прямий або непрямий вплив суб'єктів цього процесу один на одного, що породжує їх взаємний зв'язок. При цьому найважливішою характеристикою особистісної сторони педагогічної взаємодії є можливість впливати один на одного і виробляти реальні перетворення не тільки в пізнавальній, емоційно-вольовій, але і в особистісній сфері. Однак такий підхід передбачає встановлення педагогічної взаємодії лише між вчителем та студентом, не враховуючи інших суб'єктів педагогічного процесу.

Ми погоджуємося з думкою В.Сластьоніна, І.Ісаєва, які педагогічну взаємодію розглядають як універсальну характеристику педагогічного процесу. Навіть поверхневий аналіз реальної педагогічної практики звертає увагу на широкий спектр взаємодій. Тому не можна звужувати поняття педагогічної взаємодії до діяльності двох суб'єктів: вчителя та учня. Враховуючи суб'єктів

взаємодії виділяють відповідні їй види: «учень – учень», «учень – колектив», «учень – вчитель», «учні – об'єкт засвоєння», «вчитель – вчитель», «вчитель-батьки» і т.д. На нашу думку, саме всі вони в єдності утворюють цілісну систему «педагогічна взаємодія».

Ми поділяємо думку О.Ковальчук, яка педагогічну взаємодію розглядає як систему синергетичної взаємодії суб'єктів навчального процесу, що розгортається на рівні різних діяльнісних підсистем і спрямована на навчання, освіту, виховання, розвиток, формування особистості [5, с.17-25]. Адже під час професійної підготовки фахівців педагогічна взаємодія є системною структурою різних діяльнісних підсистем (наприклад: «викладач ↔ студент», «викладач ↔ комп'ютер», «студент ↔ комп'ютер», «студент ↔ студент», «викладач ↔ комп'ютер ↔ студент», «викладач ↔ студент ↔ батьки», «викладач ↔ студент ↔ роботодавець» тощо).

Для кожної з підсистем властиві певні свої механізми розгортання педагогічної взаємодії, такі як:

- взаємини (викладач і студент як суб'єкти взаємодії, здатні до самоорганізації й самореалізації, а тому, впливаючи один на одного, змінюються якісно);

- зв'язки (вони характеризують характер змін, ступінь активності кожного із суб'єктів у педагогічній взаємодії);

- педагогічний вплив (передбачає активні дії педагога, який, прагнучи досягти намічених цілей у навчальному процесі, використовує заохочення, переконання, створення ситуації успіху та інші методи);

- взаєморозуміння (сприяє формуванню єдиного змістового поля суб'єктів взаємодії, що дає їм змогу в процесі професійної підготовки діяти за відповідно розробленими алгоритмами, програмами, планами тощо);

- координація (цей механізм взаємодії пов'язаний з пошуком засобів, що забезпечують відповідність, сумісність у діях, узгодженість в операціях);

- кооперація (суб'єкти взаємодії беруть участь у виконанні спільних проектів або різних, але пов'язаних між собою завдань) та ін.

Педагогічна взаємодія є необхідною умовою підвищення ефективності педагогічного процесу. Наявність педагогічної взаємодії передбачає поєднання педагогічного впливу і власної активності вихованця, що виявляється у відповідних уявленнях або опосередкованих впливом на педагога й на себе самого (самовиховання). Педагогічна взаємодія передбачає і доцільну організацію спілкування учасників навчального процесу: відносини співпраці і взаємодопомоги, широкий обмін новою інформацією між учасниками навчального процесу, зустрічний процес, прихильність учнів до дій вчителя, співпереживання в радості пізнання, співучасть у вирішенні проблемних питань і пізнавальних завдань, прагнення прийти один до одного на допомогу при труднощі [6].

У процесі педагогічної взаємодії відбувається перебудова ролевих відносин педагога й учнів у рівноправні. Проте її реалізація в практичній діяльності відбувається з великими труднощами. Педагоги, як правило, не вміють перебудувати свою діяльність. Це пов'язано, у першу чергу, з тим, що педагог не знає механізмів суб'єкт-суб'єктної взаємодії з учнями на основі діалогу, не завжди розуміє, що поглиблення змісту спільної діяльності, якості і ефективності освіти досягається не інтенсифікацією заходів, які проводяться, а, перш за все, розвитком творчого характеру спілкування, підвищенням його культури. Тому важливо навчити педагога бути активним учасником педагогічної взаємодії, здійснювати педагогічне співробітництво у всіх його проявах. Це можливо за умови його активного включення в цей процес на етапі його професійної підготовки, але аж ніяк не під час його професійної діяльності.

Результатом педагогічної взаємодії має стати підготовка студента до активного самостійного опанування професійних знань та формування пов'язаних з ними вмінь, здібностей і особистісних якостей. Зазначимо, що для створення педагогічної взаємодії необхідно проектувати умови, що сприяють:

- активному включенню всіх учасників освітніх процесів в обговорення і виконання дії при прийнятті рішень на різних етапах організації взаємодії;

- формуванню дослідницької позиції всіх суб'єктів освіти;

- об'єктивації поведінки, що передбачає отримання постійного зворотного зв'язку;

- побудова партнерського спілкування, що означає визнання та прийняття цінності особистості кожного, його думки, інтересів, особливостей, прагнень, перспективи особистісного зростання.

*Висновки з описаного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі...* Таким чином, педагогічна взаємодія є одним з ключових понять педагогічної науки, на якому ґрунтується процес становлення та розвитку особистості. Відповідно педагогічна взаємодія є складним процесом, який складається з великої кількості компонентів; є характерним для різних видів діяльності та носить міжпредметний характер. В основі педагогічної взаємодії лежить

активна співпраця, без якої неможливий процес становлення майбутнього фахівця. Однак подальшого дослідження потребують проблеми визначення та налагодження механізмів педагогічної взаємодії.

**Список використаних джерел та літератури:**

1. Дьяченко М. Психологический словарь-справочник / М. Дьяченко, Л. Кандыбович. – М., 2001. – С. 54–55.
2. Заброцький М. М. Педагогічна взаємодія: екологічний вимір / М. М. Заброцький // Актуальні проблеми психології. Екологічна психологія : зб. наук. праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. – К., 2006. – Т. 7, вип. 9. – С. 77–84.
3. Занина Л. Основы педагогического мастерства : учеб. пособие / Л. Занина, Н. Меньшикова. – Ростов н/Д, 2003. – С. 16–20.
4. Зимняя И. А. Педагогическая психология / И. А. Зимняя. – Ростов н/Д. : Феникс, 1997. – 453 с.
5. Ковальчук Л. Педагогічна взаємодія викладача і студентів під час використання нових інформаційних технологій навчання у процесі вивчення педагогічних дисциплін / Лариса Ковальчук // Вісник Львів. ун-ту. – 2005. – Вип. 19, ч. 2. – С. 17–25.
6. Коротаева Е. В. Педагогические взаимодействия и технологии / Е. В. Коротаева. – М. : Academia, 2007. – 256 с.
7. Марченко О. Психолого-педагогічні аспекти взаємодії вчителя й учнів у спільній пошуково-пізнавальній діяльності в умовах особистісно-орієнтованого навчання / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.slideshare.net/alexandermarchenko925/ss-15744300>. – Дата доступу 15.03.2013.
8. Москаленко В. В. Соціальна психологія / В. В. Москаленко. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 624 с.
9. Подберезський М. К. Характеристика особливостей педагогічної взаємодії / М. К. Подберезський // Вісник Дніпропетровського ун-ту ім. Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». – 2011. – № 2. – С. 31–36.

**Аннотация**

**И.В.Андрощук**

**Взаимодействие как педагогическая категория**

*В статье проанализированы основные подходы к определению понятий «взаимодействие» и «педагогическое взаимодействие». На основе обобщения подходов в психолого-педагогической литературе ученых, исследователей, уточнена сущность понятия «педагогическое взаимодействие» и выяснены основные признаки и механизмы развертывания педагогического взаимодействия. Сосредоточено внимание на субъектах педагогического взаимодействия в процессе профессиональной подготовки будущих специалистов. Акцентировано на проблемах, возникающих при педагогического взаимодействия. На основе обобщения обоснованно, что осуществление профессиональной подготовки специалистов будет более эффективно при условии налаживания педагогического взаимодействия между субъектами учебного процесса во всех ее проявлениях.*

**Ключевые слова:** взаимодействие, педагогическое взаимодействие, субъекты педагогического процесса, механизмы взаимодействия.

**Summary**

**I.V.Androshchuk**

**Interaction as a Pedagogical Category**

*The article analyzes the main approaches to the concepts of «interaction» and «pedagogical interaction». Based on generalization approaches in psychological and pedagogical literature of scholars, researchers, the essence of the notion «pedagogical interaction» is clarified, and the main features and deployment mechanisms of pedagogical interaction are found out. The emphasis is on the subjects of pedagogical interaction in the process of training of the future specialists. Attention is focused on the problems that arise during teaching interactions. The scheme proved that the implementation of professional training will be more effective in case of establishing of pedagogical interaction between the subjects of the educational process in all its manifestations.*

**Key words:** interaction, pedagogical interaction, the subjects of pedagogical process, interaction mechanisms.

Дата надходження статті: «6» березня 2013 р.